

Glazbena zrnca iz Bosne — Pogled na Fojnicu kroz pučko pjevanje

Zdenka Miletić

Početak je srpnja. Jake sunčeve zrake privode zrenju šarenilo rascvjetanih livada. Kosidba je u toku. Strmina livada ne dozvoljava ovdje upotrebu stroja. Snažne mišićave ruke obaraju otkos za otkosom uz vedru vrisku kosaca. Ritam bljeskanja kosa na suncu toliko je pravilan, da podsjeća na njihalo zidnog sata. Šabiru se i kupilice. Jedne vraćaju, druge uzajmljuju (posuđuju) rad ili se saziva moba. Ovdje se uglavnom poljski poslovi obavljaju bez novca. Za vrijeme užine, između 13 i 14 sati, onako preplanulih obraza, pune šaljivih doskočica i zadjevica odmaraju se kupilice na brdu iznad našeg zaseoka. Andja, moja prva susjeda poznata po jasnom grlu (lijepom glasu) povede, da bi ostale kupilice prihvatile popijevku:

*Ravno polje, poravni se bolje,
Da moj dragi po ravnini dodje...*

Pjesma izražava želju brdskih djevojaka da se udaju u ravan (dolinu).

S drugog brda odgovaraju kupilice svojom pjesmom:

*Zmaj prileti s mora na Dunavu,
i prinese pod krilom djevojku...*

U nadmetanju tko će bolje i ljepše, čija će se pjesma dalje čuti, odmor prođe. Ugodan miris sijena i zvonke glasove kupilica dočekuje lahor, da ih lagano ponese na svojim krilima nekamo u daljinu.

Popijevka je u ovom kraju pratilica pri svakom radu i u svakoj životnoj situaciji. Pjeva se u kolu, pjesmom se zovu momci na prelo (sijelo), pjeva se na prelu, u komaćima (čišćenje kukuruza od komuški), u nabijajlama (lomljenje stabala namočenog lana i konoplje), u žetvi, koscima, svatovima, uz bešiku (kolijevka). Pjesmom se momci oglašavaju da prolaze, i tako dalje. Ovako velik broj pjesama imao je ulogu rasonode, razgovora i poruke. Pjesmom se izražavaju ljudski osjećaji, ali ne samo to. Stihovi nam govore o čemu je čovjek razmišljao, strepio, nadao se, slutio. Sve to stvara bogatstvo lirskog pjevanja koje je nekad zadovoljavalo osnovne duhovne potrebe čovjeka.

U stihovima su se pamtili i važniji povijesni događaji. O hajducima za vrijeme turske uprave pjeva se i danas uz gusle, premda rjeđe. Opisivanje povijesnih događaja vezano je za epske pjesme. Stvaraoci ovih pjesama nisu bili samo pojedinci kod kojih pjesma dobiva osnovni oblik. Tijekom vremena pjesma se mijenjala, jer se usmeno prenosila s koljena na koljeno. U mijenjanju sudjeluju mnogi ljudi, pa je prožima narodni duh. Te pjesme zrače vedrinom, dosjetljivosti i vjerom u pobjedu dobra. Likovi su obično oštro suprotstavljeni po osobinama i težnjama. Jedni su predstavnici dobra, a drugi zla. Te su pjesme bogate ustaljenim pridjevima, kao na primjer: Bože mili, stara majka, vjerna ljuba, itd.

Koji su junaci o kojima se pjeva i danas u našem kraju? Nema čovjeka kojemu nije poznata neka pjesma o hajduku Tomiću Mijatu, Senjaninu Ivi, Smiljaniću Iliji, Bojičiću Aliji i drugima.

Ovi naši guslari pamte pjesme od svojih očeva ili djedova, ali jedan mi je govorio o knjizi fra Frane Ive Jukića iz Banja Luke, odakle je on učio pjesme napamet. (Do spomenute knjige nisam uspjela doći). Mijat Tomić je opjevan u nizu pjesama. On je povijesna ličnost iz 17. vijeka. Rođen je u selu Brišniku uz Duvanjsko polje. Rano je ostao bez roditelja pa se za njega brinuo stric mu Niko. Kad je poodrastao, uzima ga za slugu beg Kopčić. Zamjenjuje bega u dvoboju s Crnim Arapihom i za nagradu dobiva od bega livadu na Duvanjskom polju, zvanu Jabuka. Po predaji, odmeće se u hajduke kad mu je Duvanjski kadija Suzica oteo livadu. Predaja kaže da je Mijat poginuo 1642. godine izdajom kuma mu Ilije Bobovca u Doljanima, u pravcu Čvrnsnice i Vran-planine. Opet po predaji, naši ljudi govore da se kretao i ovim krajem, o čemu svjedoče neki zemljopisni nazivi. Primjera radi, Hajdučka luka zove se predio iza Bitovnje koja se nadovezuje na našu Zec-planinu. Zapisujem pjesmu o Mijatu Tomiću samo djelomično, jer je vrlo duga. Pjeva je uz gusle Niko Bošnjak zv. Šandor, rođen 1933. godine u obližnjem selu Gvoždani.

MIJAT TOMIĆ ODMEĆE SE U HAJDUKE

*Bože mili, na daru ti hvala!
Lijepo li je Duvno polje ravno,
Po njem rastu pšenica bjelica,
Konjska hrana zelena travica.
Zaludu mu sva ljepota bješe,
Svega su ga osvojili Turci,
I Jabuku zelenu livadu,
Lijepu ravan Tomića Mijata.
Osvoji je Suzica kadija,
U svoj beglug sebi je okrenu...*

Sazvani su momci da kose i među njima Mijat. On dolazi posljednji. Na prigovor Turčina što je zakasnio sasiječe ga, a momke povede u planinu. Tu skovaše plan kako da se osvete kadiji Suzici i krenuše da ga provedu.

*... U dobra su doba dolazili,
Po jaciji¹ na dva na tri sata,
Sve pospano kano i poklano.
Kuca Mijo alkam na vratima.
Iz avlije² robinjica viče:
Ko to kuca sada u nevrijeme,
Sve pospano kano i poklano?
Ali Mijo baca bacanije.
Je li doma dobar efendija?
Robinjica tiho progovara:
Eno kade u dušek³ spava.
Opet Mijo baca bacanije.
Ja sam momče iz sela Kongore,
Sin jedini kongorskoga kneza,
Isprosio kičenu djevojku.
Dok sam sebi curu isprosio,
Tri tovara blaga potrošio.
Ali evo velike nevolje,
Otac dade a majka ne dade.
Ja skupio kičene svatove
I oteo lijepu djevojku.
Doš'o jesam do našeg kadije,
Dat ću njemu ovcu jalovicu,*

1 = Muslimanska zadnja večernja molitva (9 sati),

2 = dvorište,

3 = vunena postelja na kojoj se leži,

I dat ću mu tri dukata žuta,
 Da nas vjenča dobar efendija.
 Kad razumi tanana robinja,
 Ona ode uz mostove kuli,
 Sve kadiji po istini kaže.
 Lakume⁴ su oči pri pogači,
 Prevari se, ujede ga guja.
 Usta kade iz meka dušeka,
 Sam' u gačam i tankoj košulji,
 Pa evo ga na mermer-avliju,
 Hajducima otvorio vrata.
 Sagleda ga Tomiću Mijate,
 Zubma škripnu a sablja mu sivnu,
 Pa kadiji krhko progovara:
 Hej, kadijo, vlaška izjelico,
 Ti si raju poslo u prosjake,
 Mene Miju među gorske vuke,
 Tebe Mijo svecu Muhamedu.
 Manu sabljom, odsejeće mu glavu.
 Tu je njemu kulu porobio,
 Svoju milu seku izbavio,
 Zarobi mu ćerku jedinicu,
 Po imenu plemenitu Fatu.
 Dosad četa, odsada svatovi.
 Vode Fatu u selo Rakitno,
 Tu je fratar prekrstio Fatu,
 Dosad Fata a odsada Kata,
 Privjenča je za Mijata mlada...

Mijat je svoju ženu smjestio u Primorje, slao joj dukate »da se kiti i Mije se siti«. On dalje živi kao hajduk.

Oblik stihova je deseterac. Što se tiče melodije vrlo je jednostavna. Recitativno se pjeva, a glasom se spusti pri kraju jedne misaone cjeline. Druga cjelina počinje povišenim glasom.

I tako svake godine, kad zlatnožuto lišće otpadne, kad se prignute grane voćaka oslobode tereta, kad zadnja jata lasta napuste kraj, kad kapi kiše počnu kucati na okna prozora, kad noći postanu duge i snijegom zavijene, skuplja se ta naša starija čeljad još uvijek da na prelu čuju gusle i da ne zaborave opjevanu prošlost.

Od lirskih pjesama odabrala sam jednu staru koja se pjevala u mjestu Fojnici. Zaboravljena je, jer je se prisjećaju samo stare žene. Nju je zabilježio melograf Čeh Ljudevit Kuba, prolazeći Bosnom.

Nekoliko njegovih zapisa autohtonih pjesama fojničkoga kraja objavljeno je u *Glasniku zemaljskog muzeja Sarajevo* od 1906. do 1909. godine. Pjesmu sam preuzela iz spomenutog *Glasnika*:

VIČE VILA

Largo

Viče vi - - la s Trebe-vi-ća, Vi-će
 vi - - la s Trebe-vi-ća, Na ple -
 - mi - - ća Pe-lja - gi - ća.

Kakav ljubi ćurak⁵ kroji,
 Toga ćurka ovdje nejma,

4 = pohlepan,
 5 = dio odjeće,

Već na muru⁶ Marine Vlahinje;
 Šile su ga tri terzije,⁶
 Tri terzije, tri nedelje
 Među sobom na čaršafu.⁷
 Što se zlato satrunilo,
 Svaki sebi toke skova,
 I te toke do tri oke,
 I alale⁸ Peljagića.

Tekst zadire u davnu prošlost Bosne, u doba njene državne samostalnosti, doba već raslojenog društva i postojećeg plemstva. Prisjećam se zadnjih potomaka fojničke vlastele, Radijelovića i Alaupovića, čiji se grbovi mogu vidjeti u grbovniku očuvanom u muzeju franjevačkog samostana.

Od velikog broja lirskih pjesama koje se ovdje čuju teško je izbor napraviti. Jednima je lijep tekst, drugima melodija, trećima i jedno i drugo. U zatvorenom prostoru (u kućama) pjevaju se sve vrste narodnih pjesama uključivši i sevdalinke. Muslimanski živalj ograničava se na sevdalinke. Na otvorenom prostoru (livadi, njivi, pred kućom) pjeva se *Bečarac* i čuveno *Poravno*.

Bečarac su različite kratke pjesme pjevane na istu melodiju. Pjevaju ga samo muški ili samo ženski glasovi. *Poravno* je poseban način pjevanja, a pjevaju ga samo ženski glasovi. Jedna pjevačica jaka i zvonka glasa vodi melodiju od početka a zatim upadaju dvije do četiri pjevačice. Glas i jednih i drugih mora izdržati što dulje, bez predaha. Moja susjeda Andja kaže: »Drži glas dok imaš duše«. Zapisujem tekst i melodiju pjesme koju pjevaju u našem kraju, to jest okolici Fojnice. Pjevaju je: Andja Bilić, stara 42 godine, i Ivuša Knežević, stara 40 godina iz sela Lužina.

RAZBOLJE SE

Largo

Razbolje se A - - - - - ne.

U majkinom' krilu
 U babinom' dvoru.

Uz ovaj osvrt na pučko pjevanje potrebno je reći i ovo. Danas veliki broj mladeži iz sela odlazi u škole. Tamo se susreću s modernom i umjetničkom glazbom. Prvu pomalo prihvaćaju, a pučko pjevanje zapostavljaju. To je činjenica, premda je svijest o ljepoti pučkog pjevanja i kod njih prisutna.

Znamo da glazba općenito, pa tako i pučko pjevanje, budi u ljudskom biću lijep osjećaj, pa i vrline. Grčki filozof Platon je rekao: »Što je u državi bolja glazba, bolja je i država«. Ovu vrstu glazbe nalazimo više u krajevima gdje su ljudi duže živjeli patrijarhalnim životom i gdje je teže dopirao utjecaj moderne i umjetničke glazbe. S bogatstvom naših pučkih popjevaka trebamo se ponositi. Kao što Englezu znači Shakespeare i knjiga o Robinsonu, ili Fracuzu Montaigne i Pjesma o Rolandu, ništa manje značenje nama nemaju naše pučke popijevke. One su nam u prošlosti bile: zrak, kruh i voda. Bile su nam živa riječ, čuvar i učitelj, kaže Matoš.

6 = krojač,
 7 = plahta,
 8 = darovao draga srca,
 9 = štamblj (otisak).